

PROF.DR. ALEKSANDËR STIPÇEVIÇ (ZAGREB)

PROBLEMI I VAZHDIMËSISË ILIRO-SHQIPTARE

DHE AKTUALITETI I SAJ POLITIK SOT

Problemi i vazhdimësisë etnike e kulturore ndërmjet ilirëve të hershëm dhe shqiptarëve të mesjetës, përveç se është një ndër problemet shkencore më tërheqëse të historisë së Ballkanit, ka marrë në këta dhjetëvjeçarë të fundit edhe një përmbajtje politike. Por duhet thënë që në fillim se një gjë e tillë nuk ndodh për herë të parë në histori. Në fakt, politizimi i problemit ilir ka një histori të gjatë dhe ne do të bëjmë këtu vetëm një përmbledhje të shkurtër të spekulimeve politike që u bënë në kohë e vende të ndryshme lidhur me problemin ilir.

Qenë kroatët ata që para gjithë të tjerëve hodhën pretendimin se e kishin origjinën nga populli i lavdishëm ilir, duke arritur deri aty sa të njësoheshin me të dhe t'ia kalonin emrin e tij popullit kroat. Gjuha kroate u quajt thjeshtë gjuhë ilire e një gjë e tillë vazhdoi me shekuj. Në fakt, që në shek.XV kroatët e quajnë "ilire" gjuhën e tyre. Më tej, historianët kroatë të shek.XVI-XIX i njëjuan pa dyshim ilirët me kroatët. Mendohet se i pari që e përfshiu historinë e ilirëve në një program si të thuash politik, ishte Vunko Pribojeviç (Vincentius Priboevius). Pribojeviçi që një pararendës i idesë së pansllavizmit dhe, për t'iu kundërvënë ideologjisë dhe rrezikut pangjermanik etj., shfrytëzoi historinë e lavdishme ilire për të provuar epërsinë kulturore intelektuale e sidomos historike kundrejt gjermanëve, italianëve, hungarezëve etj. Sipas Pribojeviçit, ishin sllavë si mbretëresha Teuta dhe mbreti Agron, ashtu dhe Aleksandri i Madh, Diokleciani dhe deri Aristoteli dhe natyrisht shën Jeronimi¹.

Pas tij, një tjetër historian kroat, Mauro Orbini, e rihedh idenë pansllaviste në librin e tij të njohur: "Il Regno degli Slavi, hoggi corrtamente detti Schiavoni", Pesaro, 1601. Libri pati sukses të madh dhe ushtroi ndikim të madh në punimet e historianëve e të politikanëve të shekujve pasardhës². Tashmë askush nuk e vinte në dyshim se sllavët, sidomos ata që popullonin pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik, ishin pasardhësit e drejtpërdrejtë të ilirëve. Ilire ishte gjuha që flitej në bregun lindor të Adriatikut, ilire ishte toka e banuar nga sllavët e Jugut, sidomos kroatët, të cilët adoptuan emrin ilir si emër kombëtar, me thënë të drejtën më shumë për përdorim të jashtëm dhe në botimet në gjuhë të huaj sesa në vetë Kroacinë³. Mjafton të përmendim titullin e librit të njohur të Filip Grabovac, "Cvit razgovora Naroda i Jezika illirickoga alliti Arvackoga", Venezia, 1729, ku bëhet, në mënyrë të qartë, barazimi ndërmjet popullit e gjuhës kroate me atë ilire. Shembuj të tillë kemi me shumicë, por ata që i përdornin nuk ishin gjithmonë të ndërgjegjshëm për dimensionin historiko-politik të këtij ekuacioni.

Në gjysmën e parë të shek.XIX, emri ilir fiton te kroatët një përmbajtje të qartë politike e pragmatike. Krerët dhe ideologët e lëvizjes kombëtare kroate e quajnë veten "ilire" (ilirci). Për më tepër, atë kohë teza e origjinës ilire të kroatëve formulohet shkencërisht nga ideologu më i madh i lëvizjes kombëtare Ljudevit Gaj. Ishte pikërisht ai që botoi artikullin "Kush ishin ilirët e vjetër?"⁴. Këtu bëhet fjalë për një trajtesë me

karakter historik, por të shkruar me synime politike. Gaj e dinte mirë se teoria e një prejardhjeje të drejtpërdrejtë të kroatëve të sotëm nga ilirët e vjetër, ishte disi e tepruar, por besonte, ashtu si dhe ideologë të tjerë të lëvizjes kombëtare se me një emër si me thënë neutral, pra një emër, që s'ka të bëjë me emrat e sotëm sllavë të popujve sllavë të Jugut, mund të hidheshin bazat për një ideologji të re politike që t'i kapërcente interesat e traditat kulturore e politike të popujve të ndryshëm që duhet të bashkëpunonin për të krijuar një fortesë politike kundër fqinjëve armiq dhe synimeve të tyre imperialiste. Gajit dhe pasuesve të tij iu duk se pikërisht emri ilir do të që çimentuar e do t'i lidhte sllavët e Jugut si një entitet i ri kulturor dhe ekonomik, në një aleancë të fuqishme politike që të mund t'i bënte ballë armiqve shekullorë të popujve sllavë të Jugut.

Ideologjia ilire e lëvizjes kombëtare kroate ishte mburrur me elemente jo gjithnjë solide. Ishte një ideologji e lindur në një periudhë, kur kroatët po përjetonin me forcë rilindjen e tyre kombëtare, por me karakter thjeshtë romantik, e ngjashme me romantizmin politik, karakteristikë për shumë vende evropiane të asaj kohe. Jo rastësisht pas entuziazmit të fillimit, kritikët e idesë i kapën pikat e dobëta dhe e kundërshtuan me lehtësi tezën bazë të Gajit, atë të origjinës ilire të sllavëve të Jugut⁵.

Duket se edhe vetë Gaj u bind se argumentet e tij nuk kishin baza të shëndosha historike, ndaj nuk e botoi deri në fund artikullin e tij.

Idea e origjinës ilire të të gjithë sllavëve të Jugut me të drejtë iu duk e rrezikshme autoriteteve politike e policore të Vjenës e të Budapestit, pasi ishte një ide politike që duhej të shërbente si bazë e pranueshme për të gjithë sllavët e Jugut për të përpunuar një program politik. Pra, asgjë për t'u çuditur nëse këto autoritete më 1843 e ndaluan përdorimin e emrit ilir për të treguar lëvizjen kombëtare kroate.

Me kalimin e kohës, ideja e lidhjes së drejtpërdrejtë ndërmjet ilirëve e kroatëve doli jashtë përdorimit, pasi, pas ndalimit të emrit ilir, politikanët kroatë duhej të gjenin një alternativë për këtë emër për të realizuar synimet kryesore të lëvizjes kombëtare.

Goditjen e fundit tezës së origjinës ilire të sllavëve të Jugut ia dha një ndër përfaqësuesit e shquar të lëvizjes kombëtare, publicisti dhe filologu Bogoslav Sulek. Më 1844 ai botoi një traktat në të cilin mbron tezën se sllavët e Jugut nuk mund të konsiderohen pasardhës të drejtpërdrejtë të ilirëve të vjetër, porse sllavët që banojnë sot në krahun perëndimor të Gadishullit Ballkanik janë rezultat i një procesi të gjatë e të komplikuar etnogenetik të fiseve prehistorike, pra dhe ilire, por edhe historike, romake e gjithë ajo mori fished në krahun në këto anë nga Lindja në kohën e dyndjes së popujve, në fund të kohës antike e në fillim të mesjetës, nga njëra anë, dhe fiseve sllave që u vendosën në ato anë gjatë mesjetës së hershme⁶. Ndalimi i përdorimit të emrit ilir, për të shënuar lëvizjen kombëtare kroate, bëri që ky emër dalngadalë të pushojë së pasuri një kuptim politik në historinë e kroatëve.

Në gjysmën e dytë të shek. XIX, e sidomos në shek. XX, problemi ilir merr një kuptim politik për një tjetër popull ballkanik, atë shqiptar.

Problemi i prejardhjes së drejtpërdrejtë të shqiptarëve nga ilirët e vjetër pati në fillim një karakter shkencor. Në bazë të të dhënave jo gjithmonë të sigurta e të plota, studiuesit përpiqeshin ta zgjidhnin këtë problem duke i mbështetur tezat e tyre mbi të dhëna historike e sidomos gjuhësore.

Por këtu na intereson aktualizimi progresiv i këtij problemi në sensin politik,

ndaj nuk do të ndalemi në argumentet e sjella nga studiues të ndryshëm shqiptarë e të huaj, aq më tepër që, mbi marrëdhëniet ilire-shqiptare, domethënë mbi etnogjenezën e popullit shqiptar, janë shkruar aq shumë punime shkencore në dhjetëvjeçarët e fundit, veçanërisht nga studiues shqiptarë, por edhe serbë, kroatë, italianë etj. Këtu na intereson aspekti politik i këtij problemi që duhet të ishte vetëm shkencor, por që s'është i tillë, pasi prej vitesh është errësuar nga argumente politike, që në shumë raste zotërojnë mbi ato shkencore. Sigurisht ky nuk është rasti i parë në histori. Përkundrazi! Mjafton të kujtojmë mënyrën se si e shfrytëzuan arkeologjinë italianët gjatë fashizmit, sidomos kur kërkonin të justifikonin pushtimet e ideuara nga Musolini në pellgun e Mesdheut, grekët për planet e tyre të aneksimit të Epirit të Veriut, të serbëve që sot puhojnë se çdo vend, ku gjenden monumente e varre serbe, duhet t'i përkasë shtetit serb. E kush nuk sjell ndërmend teorinë e nacionalsocializmit gjerman në fushën e arkeologjisë prehistorike e mesjetare, por dhe librin e arkeologut të njohur gjerman Gustav Kossina "Prehistoria gjermane, një shkencë e shkëlqyer kombëtare" të vitit të largët 1912, ku mbrohen idetë që më vonë u përpunuan nga arkeologët gjermanë të periudhës nacionalsocialiste. Shumëkujt i kujtohen gërmimet arkeologjike që ndërmorën arkeologët izrealitë në kodrën ku gjenden rrënojat e qytetit të lashtë të Davidit në Jeruzalem. Këshilli ekzekutiv i UNESCO-s dhe Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara protestuan në mënyrë të përsëritur kundër këtyre gërmimeve, sepse zhvilloheshin në toka të pushtuara, ku ndalohen veprimtari të tilla. Por arkeologët çifutë, pavarësisht nga protestat, i vazhduan punimet e tyre pikërisht për të provuar me ndihmën e gjetjeve arkeologjike të drejtën e tyre për të përjetësuar pushtimin e asaj pjese të qytetit të Jeruzalemit.

Nuk është e nevojshme të kujtojmë raste të tjera të ngjashme, pasi dhe këto që përmendëm mjaftojnë për të nënvizuar atë çka e dinë gjithë ata që interesohen për funksionin shoqëror të arkeologjisë në shoqërinë moderne, me një fjalë që jo rrallë arkeologët e vënë zanatin e tyre në shërbim të politikës e të ideologjisë nacionale.

Por s'ka pse të kritikohen ata arkeologë, që perdorin metoda rreptësisht shkencore, duke studiuar vendbanimet dhe monumentet e karakterit kombëtar për të pasuruar e zgjeruar njohuritë e historisë dhe të kulturës kombëtare. Përderisa jo vetëm metodologjia e zbatuar për studimin e këtyre vendbanimeve e monumenteve, por edhe qëllimet e këtij studimi udhëhiqen nga etika shkencore, askush nuk ka pse t'i mohojë arkeologut krenarinë që i ka kontribuar njohjes së historisë kombëtare, edhe kur arkeologu në shkrimet e tij shpreh krenarinë e vet kombëtare për këtë kontribut. Kjo vlen natyrisht edhe për studiuesit e tjerë - historianët e artit, të muzikës, studiuesit e historisë kombëtare, të etnologjisë etj.

E keqja fillon kur arkeologu dhe historiani i përdorin zbulimet e tyre për t'iu ofruar politikanëve dhe ideologëve argumente për veprimet e tyre politike e ushtarake kundër popujve e shteteve fqinje. Kështu bën arkeologjia dhe historiografia serbe në raport me shqiptarët, në përgjithësi, e veçanërisht me shqiptarët e Kosovës, në veçanti.

Në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore, por sidomos pas ngjarjeve të rënda në Kosovë më 1981, arkeologët serbë iu vunë punës për të hedhur poshtë teorinë ilire të etnogjenezës së shqiptarëve.

Sidoqoftë nuk qenë ata të parët që vunë në dyshim çështjen e vazhdimësisë historike ilire-shqiptare. Qenë disa specialistë, para së gjithash gjuhëtarë, gjermanë e

të tjerë që, në bazë të dhënave shkencore (të paktën kështu i quanin ata), vunë në diskutim problemin e origjinës së gjuhës shqipe dhe të shqiptarëve, në përgjithësi, dhe formuluan konkluzione që binin ndesh me teorinë e autoktonisë së shqiptarëve. Të tillë qenë C.Pauli, H.Hirt, G.Mayer, F.Cordignano etj. Edhe pse ne sot nuk jemi dakort me përfundimet e tyre, duhet të theksojmë se argumentet e tyre nuk kishin asnjë sfond politik, e aq më pak antishqiptar, ndaj duhet t'i marrim në konsideratë me gjithë seriozitetin që meritojnë kur diskutohet problemi i etnogjenezës së shqiptarëve.

Por, me gjuhëtarin kroat Henrik Bariç, që qe fort i lidhur me qarqet shkencore e politike serbe, filfon politizimi i problemit, që me kalimin e kohës do të bëhet tipari mbizotërues në shkencën arkeologjike e historiografike serbe⁷. Bariçi qe një gjuhëtar mjaft i zoti, por mbeten të dyshimta motivet që e shtynë në formulimin e teorisë së tij trake-muze për origjinën e shqiptarëve, motive që sigurisht nuk ishin vetëm shkencore.

Teoria e tij mbështetet mbi të dhëna gjuhësore, njëlloj si teoria trake e dake-muze. Fakti që i njëjti material gjuhësor mund të shërbejë për të hedhur në qarkullim teori kaq të ndryshme, duhet të alarmojë çdo studiues që merret me këtë problem. Pa mohuar të drejtën e gjuhëtarëve për të formuluar konkluzionet e tyre në bazë të materialit gjuhësor, duhet të themi se sot, përveç materialit gjuhësor, ekziston një material shumë i pasur arkeologjik, antropologjik, etnologjik, etnomuzikologjik etj., dhe se sot trajtimi i problemit të etnogjenezës së shqiptarëve është shumë më i thjeshtë se ç'ishte pesëdhjetë ose njëqind vjet më parë, po të kihen parasysh studimet e shumta të kryera në këta dhjetëvjeçarë të fundit. Dhe qenë pikërisht rezultatet e arritura nga disiplinat e ndryshme shkencore në dhjetëvjeçarët e fundit ato që e kanë reduktuar së tepërmi fushën e veprimit të studiuesve, që përsërisnin argumentet gjuhësore tashmë të njohura dhe që, në bazë të këtyre argumenteve, insistonin në mohimin e rezultateve të shkencës moderne, që mbështeste gjithnjë e më shumë dhe në mënyrë tashmë të pakundërshtueshme teorinë e autoktonisë të shqiptarëve, d.m.th. prejardhjen e drejtpërdrejtë të këtyre nga ilirët e vjetër.

Pikërisht ky mospajtim ndërmjet rezultateve shkencore më të reja, nga njëra anë, dhe mbrojtjes kokëfortë të teorive tashmë të kapërcyera, nga ana tjetër, është një fenomen që mund të shpjegohet me politizimin gjithnjë e më të madh të problemit të etnogjenezës shqiptare. Në fakt, asnjëherë teoria autoktoniste e origjinës së shqiptarëve nuk u luftua me aq këmbëngulje e egërsi, sa në këto të fundit, tamam atëherë kur shkenca ka dhënë aq shumë prova në favor të kësaj teorie. Sidoqoftë numri i studiuesve që akoma sot refuzojnë të marrin në konsideratë provat e shumta që japin disiplinat e shumta shkencore është zvogëluar, ose për të qenë më të saktë, të vetmit studiues, thuajse në mënyrë absolute, që e mohojnë teorinë e autoktonisë shqiptare janë ata serbë⁸.

Kundërshtimi i tezës autoktoniste nga ana e arkeologëve dhe e historianëve serbë ka filluar që më parë, por ky kundërshtim u gjallërua sidomos pas revoltës së madhe shqiptare në Kosovë, më 1981. Pra, qe rezultat i një ngjarjeje politike e jo i rezultateve të reja shkencore.

Një rast të veçantë paraqet arkeologu serb Milutin Garashanin. Më 1955 ky shkroi një artikull në revistën "Përparimi" të Prishtinës, në të cilin pohonte se shqiptarët ishin pasardhës të drejtpërdrejtë të ilirëve⁹. Në vitet që pasuan Garashanini u afrohet gjithnjë e më shumë studiuesve të tjerë serbë që e mohojnë këtë prejardhje. Ky ndry-

shim u bë akoma më evident sidomos në lidhje me problemin e përkatësisë etnike të dardanëve, që popullonin krahinën e Kosovës. Ky problem u bë një ndër më të debatuarit e shkencës arkeologjike e historike, duke marrë pas vitit 1981 një karakter të hapur politik. Serbët e sulmonin me energji idenë se dardanët bënë pjesë në etninë ilire, jo sepse tërhiqeshin në këtë konkluzion nga argumentet shkencore, por thjesht sepse Kosova ishte “djepi i historisë serbe”, “toka e shenjtë” për serbët dhe si e tillë nuk mund të kishte qenë e banuar nga një popull që i përkiste farës ilire dhe që si e tillë mund të pretendohet nga shqiptarët, pasardhësit e tyre.

Por në të kaluarën, studiuesit serbë jo gjithmonë ishin të një mendjeje kur bëhej fjalë për t’ia atribuar dako-myzevë krahinën e Kosovës në lashtësi. Vetë Milutin Garashanini nuk është gjithmonë i sigurt se cilës etnie i duhen atribuar dardanët. Në sintezën e tij mbi Serbinë prehistorike të vitit 1973 ai pohon hapur se, në bazë të onomastikës së tyre, dardanët mund të konsiderohen ilirë dhe se vetëm në pjesët lindore të territorit të tyre mund të vihet re elementi trak e ndoshta edhe dak¹⁰.

Por, kur më 1986 Akademia Serbe e Shkencave dhe e Arteve organizoi një seri konferencash mbi lidhjet midis ilirëve dhe shqiptarëve, po ai Garashanin u shpreh se dardanët nuk mund të konsiderohen ilirë, pasi ata, dardanët, etnikisht janë më tepër të lidhur me substraktin dako-myz¹¹.

Ky ndryshim në qëndrimin e Garashaninit shpjegohet lehtë. Tashmë jemi në një periudhë historike në të cilën marrëdhëniet ndërmjet shqiptarëve dhe serbëve të Kosovës, dhe jo vetëm të kësaj krahine, po ashpërsoheshin në mënyrë dramatike dhe kur asnjë studiues serb nuk mund të shprehte lirisht mendimin e tij mbi problemin iliro-shqiptar pa rrezikuar të akuzohej për tradhti të lartë.

Nëse studiuesit shprehnin aty-këtu ndonjë kontradiktë e ndonjë pasiguri, për gazetarët, që shkruanin mbi këtë çështje, teza e autoktonisë shqiptare është një trillim i shkencës shqiptare, vetëm shqiptare. Shtypi serb ka shpërthyer një fushatë të vërtetë denigruese kundër shkencës shqiptare. Bashkë me gazetarët janë rreshtuar edhe shumë studiues që, për më tepër, nuk janë marrë kurrë me problemin që diskutojmë dhe që megjithatë hiqen si specialistë të vërtetë të tij.

Do të ishte e pamundur të ndiqnim këtu të gjitha fazat e kësaj fushate të bërë në shtyp, në televizion dhe në radio nga studiuesit serbë kundër autoktonisë shqiptare. Mjafton të kujtojmë një episod zbavitës të kësaj fushate që ndodhi në Zagreb, më 1982. Dy vjet më parë, më 1980, qe botuar vëllimi i parë i Enciklopedisë Jugosllave (botim i dytë), në të cilin kishte dhe dy zëra, njëri i titulluar “Albanci” (Shqiptarët) dhe tjetri “Albansko-jugoslavenski odnosi” (Marrëdhëniet shqiptare-jugosllave). Në faqet 75-79 historiani shqiptar i Kosovës, Ali Hadri, shkruajti pjesën e zërit “Alban-ci”, që kishte të bënte me “origjinën dhe zhvillimin e popullit shqiptar”, ku pohon se shqiptarët janë pasardhës të ilirëve. Po ai thotë se gjuhëtari Idriz Ajeti e konsideron gjuhën shqipe një pasardhëse e gjuhës ilire.

Porsa doli nga shtypi ky vëllim, shpërtheu revolta shqiptare në Kosovë, më 1981, dhe kur u përgatit botimi serb i po këtij libri, përfaqësuesit serbë në redaksinë qendrore të kësaj Enciklopedie nuk e pranuan tekstin tashmë të botuar në botimin kroat (që ishte miratuar nga ata vetë!), por ngulën këmbë që të dy zërat e përmendur të riformuloheshin sipas ideve të historiografisë serbe. Atëherë, në redaksinë qendrore u zhvillua një debat i gjatë dhe i ashpër, që shumë shpejt u pasqyrua edhe në gazetatat e Zagrebit dhe të Beogradit¹². U porositën dhjetë recensione nga historianë

dhe arkeologë për të përgatitur një version të ri të këtyre zërave.

Atë kohë anëtarët serbë të redaksisë qendrore nuk mund t'u impononin të tjerëve idetë e tyre, kështu që në versionin e ri që u shtyp në botimet e tjera të Enciklopedisë Jugosllave pati ndryshime në tekst, edhe në pjesët që bënin fjalë për lidhjet ilire-shqiptare, por serbët nuk arritën të eliminonin atë çka donin të eliminonin, d.m.th. afirmimin e vazhdimësisë ilire-shqiptare¹³.

Duke mos mundur të ndryshonte atë çka tashmë ishte shtypur në botimin kroat, botuesi i Enciklopedisë Jugosllave e shtypi versionin e ri të dy zërave që iu dërgua abonentëve me lutjen që ta fusnin në Enciklopedi.

Debatet në redaksinë qendrore të Enciklopedisë Jugosllave gjetën jehonë të menjëhershme edhe në mjediset politike. Në Kongresin e 9-të të Partisë Komuniste Serbe, mbajtur në Beograd më 27-29 maj 1982, shpërtheu një polemikë e ashpër mbi problemin e etnogjenezës së shqiptarëve. Kongresi i një partie politike sigurisht nuk është vendi i përshtatshëm për të diskutuar të tilla probleme shkencore, por me sa duket problemi kishte marrë tashmë një karakter politik dhe s'mund të rrihej vetëm në mjediset shkencore.

Shkas për hapjen e këtij debati të papritur në Kongresin e Partisë Komuniste Serbe që pikërisht rasti i dy zërave të dalë në Enciklopedinë Jugosllave. Gjuhëtari shqiptar Idriz Ajeti, duke iu referuar kësaj ngjarjeje skandaloze, në diskutimin e tij në Kongres e përmendi atë për të treguar se shumë studiues e gazetarë serbë e shfrytëzuan çështjen e dy zërave për ta politizuar aq shumë problemin, saqë vetëm një forum politik mund ta zgjidhte atë me mjete e metoda politike.

I revoltuar nga sulmet e gazetave, prof. Ajeti mbrojti plot emocion në këtë Kongres tezën e lidhjeve gjenetike ndërmjet gjuhës ilire dhe asaj shqiptare, dhe me këtë edhe vazhdimësinë etnike të drejtpërdrejtë midis ilirëve dhe shqiptarëve¹⁴. Fjalimi i tij pati jehonë të menjëhershme në sallën e Kongresit.

Duke u shtëne se nuk e kuptonte përse duhej të bëhej temë diskutimi e një kongresi politik një problem thjesht shkencor, historiani serb Jovan Deretiç pyeti në mënyrë patetike se ç'vlerë kishte politizimi i problemit të etnogjenezës së shqiptarëve. Përse shqiptarët duhej të ishin pasardhës të ilirëve dhe jo të trakëve? Sipas Deretiçit, kjo pyetje nuk ka kuptim të dalë nga sfera shkencore, por me kusht që të pranohet teza trake. Teza ilire nuk mund të jetë e drejtë, thjesht sepse është shprehje e imperIALIZMIT, NACIONALIZMIT ETJ. SHQIPTAR¹⁵. Sipas Deretiçit, teoria ilire ka "një erë paksa raciste", që atij i kujton teorinë e racës së pastër ariane, "dhe dihet mirë se cilët qenë frymëzuesit e asaj teorie"¹⁶.

Menjëherë pas tij e mori fjalën edhe Petar Zhivadinoviç, që në këtë Kongres u zgjodh sekretar i Komitetit Qendror të Partisë Komuniste Serbe. Për të, problemi i etnogjenezës së shqiptarëve nuk është zgjidhur ende nga shkenca, por edhe ai, ndonëse nuk është marrë kurrë me probleme të tilla shkencore dhe ndonëse shkenca nuk e ka zgjidhur ende problemin e etnogjenezës së shqiptarëve, e di mirë se ata s'mund të jenë pasardhës të ilirëve.

Edhe historiani Sima Cirkoviç mendon se teoria ilire mban "erë racizmi"¹⁷.

Gazetat e atyre ditëve ishin plot me artikuj që i bënin jehonë diskutimeve në Kongres. Deri dhe "Politika", një gazetë beogradase, aspak tolerante ndaj shqiptarëve, botonte një artikull të titulluar: "Nuk duhet të jetë një fushatë, por një kritikë krijuese". Mesa duket ajo e pa se gjithë ai lumë artikujsh të shkruar nga njerëz që nuk

kuptonin gjë nga ato që shkruanin, kompromentonte shumë më tepër autorët e tyre, sesa teorinë ilire të etnogjenezës së shqiptarëve.

Por tashmë ishte e pamundur të kontrollohej e të mbahej në fre ajo fushatë. Për më tepër një gjë të tillë s'kishte kush ta bënte, pasi në polemikën kundër teorisë ilire ishin përfshirë gjithësa mundeshin ta ndihmonin fushatën propagandistike, edhe me autoritetin e tyre prej studiuesi.

Është e tepërt të thuhet se studiuesit, dhe aq më pak gazetarët, nuk mundeshin, nuk donin ta diskutonin problemin shkencërisht, pasi do të detyroheshin shumë shpejt të pranonin që ndërmjet gjithë teorive të hedhura mbi këtë çështje, më e besueshmja është pikërisht ajo ilire. Për propagandistët serbë, argumentet shkencore kanë pak vlerë kur bëhet fjalë për interesin kombëtar. Në vitet që pasuan, veçanërisht në prag dhe gjatë luftës që po përgjak sot ish-Jugosllavinë, do të kemi rastin të njëhemi me një lloj propagande "shkencore" të pashembullt në historinë e propagandës nacionaliste.

Bujë të madhe shkaktoi libri "Shqiptarët dhe trojet e tyre", Tiranë, 1982¹⁸. U sulmuan ashpërsisht sidomos autorët shqiptarë të Kosovës për arsyen se në punimet e tyre provuan autoktoninë e shqiptarëve në krahinën e Kosovës¹⁹. Më kot këta autorë përpiqeshin të shpjegonin se të gjithë artikujt e përfshirë në atë vëllim kishin qenë botuar më parë në Jugosllavi dhe se, për rrjedhojë, njiheshin nga të gjithë qysh përpara se të botoheshin në atë libër²⁰. Sulmet vazhduan pikërisht sepse ai libër merr në diskutim problemin më delikat politik për momentin në Kosovë.

Fushata kundër teorisë ilire shkonte duke u intensifikuar me keqësimin progresiv të situatës politike në Kosovë. Në skenë dolën edhe studiuesit më të njohur të Serbisë. Ndër të tjerët edhe Pavle Ivić, gjuhëtar, që një pjesë të madhe të veprimtarisë shkencore e bëri dëm për të provuar se kroatishtja dhe serbishtja janë një gjuhë e vetme, kurrë nuk ishte marrë me problemet ilire e shqiptare, e megjithatë doli se na dinte që shqiptarët mund të jenë vetëm me origjinë trake dhe jo ilire! Në një intervistë për të përjavshmen e Beogradit "NIN", prof. Ivić rreshton gjuhëtarët që e konsiderojnë gjuhën shqipe si pasardhëse të gjuhës trake e pastaj kujton argumentin e njohur, por të kapërcyer tashmë, sipas të cilit shqiptarët nuk mund të kenë banuar buzë bregut të Adriatikut e të Jonit, pasi nuk kanë fjalë të tyre për të shënuar peshkun, fjalë që duhet ta kishin po qe se do kishin banuar pranë detit. Problemi i prejardhjes ilire të shqiptarëve është i komplikuar, sipas prof. Ivić, por dhe për të nuk ka pikë dyshimi që shqiptarët nuk janë pasardhës të ilirëve dhe, për rrjedhojë shqiptarët nuk janë autoktonë në provincën e Kosovës. Pikërisht këtë kërkonin të dëgjonin prej tij gazetari që e intervistonte dhe lexuesit që lexonin intervistën e tij²¹.

Prej aty, në faqet e asaj reviste, u ndez një polemikë e ashpër ndërmjet prof. Ivićit, Mehmet Hysenit e Shkëlzen Maliqit²².

Gjithë këto diskutime e polemika, nga njëra anë, i mxitën shqiptarët ta studiojnë më thellë problemin e etnogjenezës nga pikëpamja arkeologjike, etnografike etj., kurse nga ana tjetër, i çuan studiuesit serbë aq larg, sa të mohonin vetë rezultatet e tyre. Në vitin 1982, atëherë kur qenë ndezur polemikat mbi këtë problem në ish-Jugosllavi, Akademia e Shkencave e Shqipërisë organizoi një konferencë kombëtare, ku morën pjesë edhe shumë studiues të huaj, mbi formimin e popullit shqiptar, të gjuhës dhe të kulturës së tij, në të cilën specialistë të shumtë u përpoqën të evidencojnë gjithçka që disiplinat e ndryshme shkencore mund të ofronin deri në atë moment

për të zgjidhur problemin e vazhdimësisë ilire-shqiptare²³.

Si një përgjigje për këtë konferencë të serbët lindi ideja për të organizuar në Beograd, pranë Akademisë Serbe të Shkencave dhe të Arteve, një sërë konferencash që duhej të merreshin me çështjet që u rrahën edhe në Tiranë. Konferencat, ku morën pjesë vetëm studiues serbë, u zhvilluan në maj e qershor 1986. Materialet e tyre u botuan më vonë në një vëllim në gjuhët serbe e frënge²⁴.

Qoftë gazetarët serbë që pasqyruan punimet e konferencave, qoftë propagandistët e shumtë që i shfrytëzuan argumentet e paraqitura në ato konferenca për qëllimet e tyre politike, i kthyen pohimet e studiuesve të njohur serbë, pjesëmarrës në to, në një armë kundër shqiptarëve²⁵.

Duke lexuar me vëmendje kumtesat e zonjës F.Papazoglu dhe atë të prof.M.Garashanin, vihet re sidoqoftë një farë pasigurie në argumentimet e tyre, madje dhe ndonjë pohim që mund të interpretohet edhe ndryshe nga një mohim pa kushte i teorisë ilire të etnogjenezës shqiptare, por propagandistët nuk u kujdesën të kuptojnë argumentet e tyre shkencore dhe të kapin dyshimet e tyre, por shfrytëzuan vetëm ato argumente që i shërbenin fushatës së tyre antishqiptare.

I ndërgjegjshëm për thjeshtëzimin që iu bë problemit të ndërlikuar të etnogjenezës së shqiptarëve, prof.Garashanin tregohet i kujdesshëm kur vë në dukje se shqiptarët janë patjetër një popull paleoballkanik dhe se elementi ilir ka pasur një rol, edhe pse të vogël, në formimin e shqiptarëve. Shqiptarët janë një popull paleoballkanik, pohonte Garashanini, por s'mund të flitet për një vazhdimësi të drejtpërdrejtë ilire-shqiptare pasi ilirët u zhdukën nga historia gjatë pesë shekujve të sundimit romak, pra shqiptarët janë një popull i formuar në mesjetë mbi bazën e mbeturinave të vogla të popujve, përfshirë ilirët, që popullonin Ballkanin Perëndimor gjatë periudhës antike e mesjetare.

S'është nevoja ta vazhdojmë bisedën. Por do të donim të theksonim në fund se abuzimet e shkencës serbe në lidhje me etnogjenezën e shqiptarëve janë pjesë e një historie të gjatë e të dhimbshme abuzimesh të këtij lloji, që s'janë gjë tjetër veç propagandë politike që i hap rrugën veprimeve represive e ushtarake. Kjo pikërisht është përmbajtja e fushatës së studiuesve e të gazetarëve serbë kundër autoktonisë së shqiptarëve në trevat e banuara prej tyre.

1 *Oratio fratris Vincentii Priboevii sacrae theologiae professoris ordinis praedicatorum De origine successibusque Slavorum*, Venetiis, 1532. Botimi modern dygjuhësh (latinishtë kroatisht) është përgatitur nga prof.Grga Novak (Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti*, 1951). Mbi idenë e panslavizmit të mbrojtur nga Pribojeviçi, krahaso hyrjen e prof.Novak për veprën e cituar si dhe Alojs Schmaus, *Vincentius Priboevius, ein Vorläufer der Panslavismus*, "Jahrbücher für Geschichte osteuropas", 1 (1953), f.243-254; V. Gortan, *Sizgorić i Pribojević*, "Filozofija", 2 (1959), f.149-152.

2 G.Brogi Berkhof, *Il Priboevo e "Il Regno degli Slavi" di Mauro Orbini*, "Ricerche slavistiche", 22-23 (1975-1976), f.137-154; G.Brogi Berkhof, *"Il Regno degli Slavi" di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento*, "Ricerche Slavistiche", 24-26 (1977-1979), f.119-156; S.Antoljak, *Hrvatska*

historiografija do 1918, Vol.I, Zagreb: Nakladni Zavod Matice Krvatske, 1992, f.81-86.

3 Historia e idesë ilire te sllavët e Jugut është shkruar nga Reinhard Laurer, *Genese und Funktion des illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen 16.bis Anfang des 19.Jahrhunderts*, në: "Ethnogenese und Staatsbildung in Sudosteuroopa", botuar nga Klaus-Detlev Grothusen, Göttingen, 1974, f.116-143.

4 L.Gaj, *Tko su bili stari Iliri?*, në: "Danica ilirska", 5 (1839), nr.10, f.37-39; nr.11, f.41-43; nr.12, f.46-48; nr.13, f.49-51; nr.15, f.58-59.

5 Shih për shembull artikullin e serbit S.Popovic, *Skiti, Illiri, Slavi*, "Letopis Matice srpske", 64 (1844), f.67-80.

6 B.Sulek, *Sta namjeravaju Iliri?*, Beograd, 1844. Shih komentin historik të kësaj broshure të rëndësishme tek Antun Barac, *Hrvatska knjizevnost*, I. Knjizevnost ilirizma, Zagreb. Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954, f.43-44 e vazhdim.

7 Shih punimet e tij "Ilirske jezikne studije", *Rad.JAZU* knj.272, 1948, f.157-208; *Poreklo Arbanasa u svetlujezika*, në: "Lingvisticke studije", Sarajevo, 1954, f.7-48; *Mbi origjinën e gjuhës shqipe*, në: "Jeta e re", 4 (1952), nr.3, f.205-211.

8 Por ka dhe përjashtime, p.sh. S.Jovanovic, *Jugosloveni i Albanci*, "Ideje. Casopis za teoriju savremenog drustva", 1987, nr.5-6, f.181-185.

9 M.Garasanin, *Ilirët dhe prejardhja e tyre*, "Përparimi", 1955, nr.6, f.323-331.

10 M.Garasanin, *Preistorija na tlu SR Srbije*, Vol.II, Feograd. *Sprska knjizevna zadruga*, 1973, f.523.

11 M.Garasanin, *Zakljucna razmatranja*, në: "Iliri i Albanci", Beograd, 1988, f.362.

12 I.Osmani, *Dogovor o spornim tekstovima?* (Marrëveshje mbi tekstet e diskutueshme), "Vjesnik", 19 qershor 1982, f.17; I.Osmani, *Kriteriumi i vetëm - ai shkencor*, "Rilindja", 19 qershor 1982, f.12; M.Misovic, *Kuda ide Jugoslavika?*, "NIN", nr.1678, 27 shkurt 1983, f.31-32.

13 Historiani shqiptar i Prishtinës Ali Hadri i hodhi poshtë me forcë objeksionet e bëra nga grupi serb i redaksisë qendrore në një përgjigje të gjatë që u shtyp me titullin "Përgjegje vërejtjeve lidhur me tekstin historik të zërave "Shqiptarët" dhe "Marrëdhëniet shqiptare-jugosllave" në Enciklopedinë e Jugosllavisë" botuar në revistën "Kosova", nr.11, 1982, f.217-259. Një përmbledhje e këtij teksti u botua në të përjavshmen e Zagrebit "Danas" (*Enciklopedijana kongresu*, "Danas", nr.16, 8 qershor 1982, f.61-62).

14 Raporti i tij u botua në Prishtinë: *Mbi origjinën ilire të gjuhës shqipe*, në: "Rilindja", 29 maj 1982, f.14.

15 J.Deretic, *Cemu sveto sluzi?* (Përse duhet gjithë kjo?), "Danas", nr.16, 8 qershor 1982, f.62-63.

16 Ky pohim i tij u kritikua ashpër nga shkrimtari kroat Ivan Lovrenović në artikullin *Mirje kao kriterij* (Era si kriter), "Danas", nr.17, 15 qershor 1982, f.67.

17 Një informacion mbi këtë polemikë e gjejmë te: T.Andjelic, *Ilirsko-albanska enigma* (Enigma iliro-shqiptare), "NIN", nr.1640, 6 qershor 1982, f.30-32.

18 U botua dhe një variant në anglisht: "The Albanians and their territories", Tirana: The Academy of Sciences of the PSR of Albania, 1985.

19 M. Misovic, *Grehovi i gresnici* (Mëkate e mëkatarë), "NIN", nr. 1660, 24 tetor 1982, f. 16-17.

20 *Provodom knjige Albanci i njihova ognjsta* (Lidhur me librin "Shqiptarët dhe trojet e tyre", në: "NIN", nr. 1665, 28 nëntor 1982, f. 2.

21 M. Gligorijevic, *Albanija i Kosovo: seobe i teritori* (Shqipëria dhe Kosova: migrimet dhe territori), "NIN", nr. 1664, 21 nëntor 1982, f. 32-35.

22 M. Hyseni, *Za nauku, bez spekulacije* (Për shkencën, pa spekulime), "NIN", nr. 1666, 5 dhjetor 1982, f. 2-3; Sh. Maliqi, *Mistifikacija istoriografije* (Mistifikimi i historiografisë), "NIN", nr. 1667, 12 dhjetor 1982, f. 3, 6; P. Ivic, *Nenaucna tastina radi osporavanja nauke* (Mburrje joshkencore për t'iu kundërvënë shkencës), "NIN", nr. 1667, 12 dhjetor 1982, f. 6, 19; P. Ivic, *Istorijski mitovi i indoktrinacija* (Mite historike dhe indoktrinim), "NIN", nr. 1671, 9 janar 1983, f. 6, 13; Sh. Maliqi, *Mistifikacija istoriografije* (Mistifikimi i historiografisë), "NIN", nr. 1673, 23 janar 1983, f. 2-3; P. Ivic, *Pravo nauke na istinu* (E drejta e shkencës për të vërtetën), "NIN", nr. 1675, 6 shkurt 1983, f. 19.

23 Kumtesat e mbajtura në ato konferenca u shtypën në frëngjisht: "Problèmes de la formation du peuple albanais, de sa langue et de sa culture (Choix de documents)", Tirana. Editions "8 Nëntori", 1985.

24 *Iliri i Albanci - Les Illyriens et les Albansais*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1988.

25 Mund të përmendim, p.sh., disa artikuj të botuar në shtypin serb me rastin e këtyre konferencave: R. P. O. *Ilirima i Albancima* (Mbi Ilirët dhe Shqiptarët), "Politika", 20 maj 1986, f. 10; R. D., *Greske albanskih naucnika* (Gabime të studiuesve shqiptarë), "Politika", 22 maj 1986; R. Djuric, *Novi vid panilirizma* (Një aspekt i ri i panilirizmit), "Politika", 23 maj 1986; R. Djuric, *Jaz od osam vekova* (Errësirë për tetë shekuj), "Politika", 29 maj 1986; R. Djuric, *Arbanon bez nekropola* (Arbanoni pa nekropole), "Politika", 30 maj 1986; S. Dautovic, *Zakopovanje otkrinevog* (Varrosje e gjerave të zbuluara), "Politika", 9 korrik 1987, f. 12.